

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 45 (2)/2018, s. 3–19

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2018.016>

AGNIESZKA DZIUBA*

Marek Celiusz Rufus. Polityk późnej Republiki Rzymskiej

Marcus Caelius Rufus. The Politician of the late Roman Republic

Streszczenie: Marek Celiusz Rufus (82–48 r. p.n.e.)¹, ekwita, polityk i mówca późnej Republiki Rzymskiej już przez pisarzy antycznych był uważany za osobę o złożonym charakterze. Jego biografia i *cursus honorum* budzą duże zainteresowanie także u współczesnych historyków. Badacze wciąż dyskutują nad pewnymi faktami z życia Celiusza: datą jego urodzin, miejscem urodzin, kwesturą, preturą, powiązaniem z Cezarem. Niniejszy artykuł zawiera zrekonstruowaną biografię Celiusza, uwzględniając kwestie sporne i dyskusyjne. Autorka prezentuje, w układzie chronologicznym, fakty z życia ekwity, omawia jego sympatie polityczne i śledzi powikłane losy jego kariery. Jednocześnie stara się odpowiedzieć na pytania o przyczyny jego kontrowersyjnych decyzji politycznych. Tym samym prezentowany tekst stanowi pierwszą na gruncie polskim kompleksową biografię Marka Celiusza Rufusa.

---

* Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, dziubak@kul.pl.

¹ Wszystkie daty zamieszczone w artykule, a związane ściśle z sylwetką Celiusza odnoszą się do czasów przed naszą erą.

Abstract: Marcus Caelius Rufus (82–48 BC), who was an equite, a politician and an orator during the times of late Roman Republic, was also known by ancient writers as a very complex persona. His biography and *cursus honorum* also arouse historians interest today. There are still some significant debates amongst scholars concerning Caelius' date of birth, place of birth, his quaestory, pretury and his connections with Caesar. This article is a reconstruction of Caelius' biography and also includes disputed issues. The author presents facts from Caelius' life chronologically, discusses equites' political sympathies, follows his complicated career path and attempts to answer questions about reasons of his controversial political decisions. Presented article is the first polish comprehensive biography of Marcus Caelius Rufus.

Słowa kluczowe: Republika Rzymska; Marek Celiusz Rufus; Cynceron; polityka; *cursus honorum*; biografia.

Keywords: Roman Republic; Marcus Caelius Rufus; Cicero; politics; *cursus honorum*; biography.

Marek Celiusz Rufus, polityk drugiego planu i ceniony mówca, jest jedną z bardziej interesujących postaci schyłku Republiki Rzymskiej. Osoba ucznia i protegowanego Cyncerona jest tym bardziej godna uwagi, że możemy ją poznać nie tylko z relacji osób trzecich, ale także bezpośrednio, z zachowanej korespondencji z Cynceronem. Rufus nie doczekał się jeszcze rzetelnej biografii naukowej. Nie może bowiem za taką uchodzić opublikowana w 1916 roku w Berkeley dysertacja doktorska Clare Marie Grubb *The life and Letters of Marcus Caelius Rufus*. Autorka nie przeprowadza krytyki źródeł. Opisuje jedynie bezrefleksyjnie to, co na temat Celiusza znajduje się w źródłach, nawet jeśli ich autorzy pisali *cum ira et studio*. Ostatnio dość wiarygodny, ale niekompletny życiorys Rufusa znalazł się w książce Marilyn B. Skinner *Clodia Metelli, the tribune's sister*, poświęconej domniemanej kochance Marka². Na gruncie polskim sylwetkę Celiusza przybliżyli

---

² M. B. Skinner, *Clodia Metelli, the tribune's sister*, Oxford 2011, s. 99–105.

Józef Korpanty³ i Gabriela Pianko⁴. Tej postaci poświęciłam nieco uwagi w książce *Klodia Metelli. Literacki portret patrycjuszki*⁵.

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko zrekonstruowanie biografii Marka Celiusza Rufusa na podstawie najnowszego stanu badań, ale także zwrócenie uwagi na wciąż podlegające dyskusji elementy życiorysu ekwity.

Najstarszą wzmiankę biograficzną na temat Marka zamieścił Pliniusz Starszy w *Historia naturalis* (VII, 165). Uczony zanotował, że Celiusz urodził się w tym samym dniu co Gnejusz Karbon, a mianowicie 28 maja 82 roku. Data ustalona przez antycznego pisarza została już w początkach XX wieku poddana krytyce⁶. Wciąż jednak ma swoich zwolenników. Do największych obrońców datacji podanej przez Pliniusza Starszego należy Roland G. Austin⁷. Wśród jego antagonistów znaleźli się chociażby Peter T. Wiseman⁸, który proponuje rok 88, oraz Marilyn B. Skinner, opowiadająca się za 87 rokiem⁹. Warto przyrzeć się argumentom obu stron, by zorientować się, w jaki sposób współczesny badacz odczytuje dostępne *testimonia*. O początkach kariery Celiusza wspomina Marek Tulliusz Ciceron w wygłoszonej 4 kwietnia 56 roku mowie „Pro Caelio”. Arpinata, broniąc podopiecznego przed oskarżeniem o niemoralność, argumentuje, że ekwita tuż po otrzymaniu *toga virilis* został przez ojca oddany pod jego opiekę i odtąd zawsze chodził w towarzystwie któregoś z dorosłych (*Cael.* 4,3). Zazwyczaj uroczyste przejście z okresu dzieciństwa do wieku męskiego, zaznaczone zmianą stroju (z tuniki na togę), następowało w 16 roku życia chłopca. Jeśli przyjąć datę Pliniusza, byłoby to w 66 roku. W przypadku opowiedzenia się za propozycją antagonistów byłby to zaś rok

---

³ J. Korpanty, *Rzeczpospolita potomków Romulusa, ludzie, idee, wydarzenia*, Warszawa 1979, s. 131–137.

⁴ G. Pianko, *Korespondenci Cycerona, Marek Celiusz Rufus*, „Meander” 1962, XVII/4, s. 179–191.

⁵ A. Dziuba, *Klodia Metelli. Literacki portret patrycjuszki*, Lublin 2016, s. 134–136.

⁶ Przegląd dyskusji na ten temat zob. R. G. Austin, *Cicero, Pro M. Caelio oratio, third edition edited with introduction and commentary*, Oxford 1960, Appendix I: *Date of Caelius' birth*, s. 144–146.

⁷ Ibidem, s. 146.

⁸ P. T. Wiseman, *Catullus and his world, a reappraisal*, Cambridge 1985, s. 62.

⁹ M. B. Skinner, op. cit., s. 103.

72/71. Pierwsza data to dla Cyclerona bardzo ważny politycznie okres, gdyż sprawuje w tym roku preturę. Natomiast schyłek lat siedemdziesiątych to czas, kiedy Arpinata, popularny już mówca, walczy o palmę pierwszeństwa na rostrach z azjanistą Kwintusem Hortensjuszem Hortalusem, a Marek Krassus przebywa poza Rzymem, walcząc z armią Spartakusa. Z tych powodów rok 72/71 jest bardzo mało wiarygodny jako przypuszczalna data rozpoczęcia *tirocinium fori*. W świetle przytoczonego wyżej cytatu pewne wątpliwości budzi także rok 66, gdyż Cycleron nic nie wspomina o tym, że rozpoczął opiekę nad ekwitą w czasie pretury¹⁰. Wspomina o niej nieco dalej, informując, że wtedy młody człowiek przebywał u jego boku i nie znał jeszcze Katyliny (*Cael.* 4,10). Z przebiegu Cyclerońskiej argumentacji wynika, że Celiusz pojawił się u jego boku przed 66 rokiem¹¹. Można więc uznać, że żadna z dat narodzin Celiusza nie jest w pełni wiarygodna w kontekście słów Cyclerona z mowy „Pro Caelio”, chociaż na pewno najbliższa faktom jest ta podana przez Pliniusza Starszego. Także pretura sprawowana przez ekwitę w 48 roku nie może być dowodem na to, że urodził się w 88 roku. Chociaż zgodnie z *Lex Vilia Annalis* ze 180 roku miał wtedy dokładnie 40 lat i był to wiek odpowiedni do zdobycia tego urzędu, to jednak w okresie wojny domowej sam Cezar rozdawał urzędy swoim zwolennikom. Nie ma więc powodów, dla których Celiusz nie miałby otrzymać pretury *non suo anno*.

Co do miejsca urodzenia Celiusza wiadomo, chociaż nie na pewno, że pochodził z *ager Praetutianus*. Wspomina o tym Cycleron (*Cael.* 2,5). *Ager Praetutianus* znajdował się według świadectwa między innymi Liwiusza (AUC XXII,9,5; XXVII,43,10) w Picenum. Jego głównym miastem była Interamnia, która była zarówno municypium, jak i kolonią. Richard G. Austin zauważa, że jeśli Celiusz urodził się w Interamnia, to wyjaśnia, dlaczego Cycleron wspomina w swojej mowie z 56 roku o *municipes* i *amplissimus ordo*¹². Ten sam uczyony przytacza także dyskusję nad proponowa-

¹⁰ Steven B. Jackson przyjmuje, że Celiusz rozpoczął *tirocinium fori* za pretury Cyclerona. S. B. Jackson, *Marcus Caelius Rufus*, „Hermathena” 126 (1979), s. 55–67.

¹¹ Gdyby przyjąć rok 88 lub 87 jako rok narodzin Celiusza i 66 jako początek *tirocinium fori*, to otrzymalibyśmy zupełnie nierealny wiek 22 lub 21 lat rozpoczęcia nauki pod opieką senatorów.

¹² R. G. Austin, op. cit., s. 146.

nym innym miejscem urodzenia ekwity. Niektórzy historycy, pozostający jednak w mniejszości, proponują widzieć w słowie *Praetutiani* błąd kopisty i czytać nazwę *ager* jako *Tusculanus*. Według takiej koncepcji *gens Caelia* byłaby znakomitą rodziną z Tuskulum¹³. Merle M. Odgers wskazuje Puteoli jako miejsce urodzenia Marka¹⁴. Natomiast Gabriela Pianko sugeruje etruskie pochodzenie jego rodu¹⁵. Tak więc nie tylko nie ma pewności co do daty przyjścia na świat Celiusza, ale i co do miejsca jego urodzenia. Ze wzmianek Cycerona w „*Pro Caelio*” można natomiast wnioskować, że *gens Caelia* była wpływowym rodem w swoim mieście. Świadczy o tym wybór nieobecnego Marka na dekuriona, czyli najważniejszego urzędnika¹⁶. Fakt ten wydaje się nie budzić żadnych wątpliwości, gdyż można go było łatwo zweryfikować. Celiusz, jak podaje Cyceron, był jedynym synem swego ojca. Prawdopodobnie, Marek Celiusz Rufus Starszy był człowiekiem zamożnym, gdyż obok ziemi w Picenum posiadał także majątek w Afryce. Pozwoliło mu to przeprowadzić się do Rzymu i kupić dom, by umożliwić karierę synowi. Co prawda, Celiusz Starszy był bogaty, ale według standardów prowincjonalnych, gdyż kupiony przez niego dom w gorszej, a więc tańszej dzielnicy Rzymu¹⁷, jak twierdzi Arpinata, znajdował się daleko od Forum, co utrudniało jego synowi karierę polityczną.

Nie wiadomo kiedy dokładnie odbyła się przeprowadzka rodziny do Rzymu¹⁸. Na pewno po uroczystym przywdzianiu *toga virilis* młody Marek został oddany pod opiekę Marka Licyniusza Krassusa i Cycerona (*Cael.*, 4,9). Z tekstu mowy Arpinaty wynika, że głównym mentorem młodego człowieka był Krassus. Być może jego ojciec był klientem potężnego

---

¹³ Tamże, s. 147.

¹⁴ M. M. Odgers, *Marcus Caelius Rufus*, „*The Classical Weekly*” 1930, 23/21, s. 161–166.

¹⁵ G. Pianko, op. cit., s. 180.

¹⁶ Został nim w 59 r. Zob. S. B. Jackson, op. cit., s. 56.

¹⁷ R. G. Austin przypuszcza, że mógł to być Kwirynał. R. G. Austin, op. cit., s. 68, przypis 22.

¹⁸ Z mowy *Pro Caelio* wynika, że matka Marka żyła i była obecna na procesie, odgrywając typową dla rodzica oskarżonego rolę pogrążonej we łzach i rozpaczycy (*Pro Caelio*, 2,4).

polityka, którego opieka mogła przyspieszyć karierę Celiusza¹⁹. W latach 66–64 Marek towarzyszył Arpinacie na Forum zarówno podczas sprawowania przez niego pretury, jak i ubiegania się o urząd konsula (*Pro Caelio*, 4,10–5,11). Sytuacja uległa zmianie w 63 roku, kiedy to Celiusz znalazł się w otoczeniu Lucjusza Sergiusza Katyliny. Cynceron, broniąc Celiusza, nie mógł pominąć zarzutu o kontakt z przywódcą spisku, który sam wykrył i ujawnił. Postarał się więc wytłumaczyć byłego ucznia, konsekwentnie kreśląc portret Celiusza jako młodzieńca bez skazy. Nie mogąc oczyścić ucznia z zarzutu przyjaźni z Katyliną, tłumaczył jego postawę błędami młodości oraz „magicznym” wpływem patrycjusza na ludzi. Arpinata przyznawał, że w swoim czasie sam uległ jego czarowi (*Cael.* 6,5). Jednakże w procesie padł cięższy zarzut wobec oskarżonego niż przyjaźń z przywódcą spisku. Attratinus, główny oskarżyciel, zarzucił mu przynależność do sprzysiężenia. Z tekstu mowy wynika, że Cynceron emocjonalnie podszedł do obrony Marka w tym punkcie. Szereg pytań retorycznych odwołuje się do zdrowia psychicznego, do jego charakteru, a wreszcie do stanu majątku ekwity (*Cael.* 7,15). Mówca wyraża przekonanie, że tylko szaleniectwo, nikkczemnik i bankrut mógł przystąpić do spisku. Sugeruje tym samym, że Celiusz pod żadną z tych kategorii nie podpada. Koronnym argumentem miało być natomiast przywołane przez Arpinatę oskarżenie przez Marka Gajusza Antoniusza Hybrydy (kolegi w konsulacie Cyncerona), który – jak sugeruje mówca – był uważany za zwolennika spiskowców (*Cael.* 7,16). Celiusz oskarżył Hybrydę najprawdopodobniej w marcu 59 roku.

W okresie od 62 do 60 roku p.n.e. włącznie Celiusz przebywał w Afryce, gdzie jego ojciec, jak wspomniałam, miał majątek ziemski. Daty tej podróży nie można ustalić dokładniej jak na przełom lat 62/61²⁰. Wyprawa w kohorcie prokonsula Kwintusa Pompejusza Rufusa była koniecznym warunkiem przyszłej kariery politycznej młodego ekwity. Celiusz pełnił w sztabie Rufusa funkcję *contubernalis*, a więc tym samym odbył niezbędną dla polityka służbę wojskową. Mógł więc po powrocie do Rzymu rozpo-

¹⁹ Erich S. Gruen pisze, że patronat Marka Krassusa przyspieszył karierę Gnejusza Plancjusza i Marka Celiusza Rufusa. E. S. Gruen, *The Last Generation of Roman Republic*, Berkeley 1974, s. 179.

²⁰ J. Korpanty, op. cit., s. 132.

cząć starania o karierę polityczną. Temu celowi służyło także oskarżenie znanego, ale raczej niepopularnego Hybrydy²¹. Steven B. Jackson sugeruje, że swoim wystąpieniem przeciw Antoniuszowi Celiusz przyznał się do działania w interesie przebywającego w Galii Cezara. Początkujący polityk miał się szybko zorientować, że spośród triumwirów to konsul w 59 roku zdominuje przyszłą politykę, i został jego rzymskim agentem²². Sugestia Jacksona diametralnie zmienia perspektywę postrzegania Celiusza jako bliskiego i zaufanego człowieka Cyncerona. Co więcej, rzuca bardzo niekorzystne światło na postawę moralną młodego ekwity, który odgrywałby przed swoim nauczycielem komedię wierności. Wydaje się, że kreowanie Marka na perfidnego gracza politycznego jest przesadą. Faktycznie Celiusza fascynowały niepokorne, prowokujące skostniałą „republikę starców” osobowości takie jak Katylina czy Publiusz Klodiusz, trybun w 58 roku, ale określanie Marka agentem Cezara już w 59 roku jest nadinterpretacją. Ekwita od początku swojej kariery zachowywał się z dużą nonszalancją polityczną i taką postawę Cynceron nazywał „błędami młodości”. Być może w tym kontekście należy rozpatrywać znajomość Celiusza z Publiuszem Klodiuszem, który właśnie w początkach 59 roku przybrał to imię. Klodiusz, który w 58 roku sprawował trybunat, jest jedną z ciekawszych postaci schyłku republiki²³. Trudno dzisiaj jednoznacznie określić znajomość Celiusza i Klodiusza. Z mowy Cyncerona wynika jedynie, że młody ekwita wynajmował od niego mieszkanie za 10 tysięcy sesterców (*Cael.* 7,17). Według Cyncerona jedynym powodem zamieszkania na drogim Palatynie była konieczność „jak najczęstszego” widywania się z nim i swoimi klientami (*Cael.*7,18). Wydaje się jednak, że Celiusz pozostawał w większej zażyłości z Klodiuszem, niż chciał to przyznać Arpinata. Prawdopodobnie należał do grona owych *barbatuli iuvenes*²⁴, którzy otaczali Publiusza i tworzyli

---

²¹ R. G. Austin, op. cit., s. VI.

²² S. B. Jackson, op. cit., s. 57.

²³ Wystarczy przywołać dwie najbardziej opiniotwórcze biografie: J. W. Tatum, *The Patrician Tribune: Publius Clodius Pulcher*, Chapel Hill and London 1999 oraz polską: T. Łoposzko, *Trybunat Publiusza Klodiusza w świetle źródeł i historiografii*, Lublin 1982.

²⁴ Określenie to pochodzi z listu Cyncerona do Attyka z lutego 61 r., w którym Arpinata relacjonuje przyjacielowi wydarzenia rozgrywające się na Forum, a skierowane przeciw wnioskowi konsula Pizona: ...*concurabant barbatuli iuvenes, totus ille grex*

nieformalny krąg przyjaciół regularnie spotykających się w domu Klodii Metelli, owdowiałej w 60 roku najstarszej siostry Publiusza. Uczestnikiem tych „rzymskich sympozjonów” był także, jak się wydaje, Gajusz Waleriusz Katullus, poeta neoteryk, którego twórczość zachowana w *Catulli Veronensis liber* przetrwała do naszych czasów. Poeta z Werony pozostawił zaledwie 116 wierszy, a wśród nich pięć (58, 69, 71, 77, 100), w których pojawia się imię Celiusza bądź jego przydomek. Uczeni zazwyczaj są zgodni co do tożsamości adresata. Chester Louis Neudling uznaje je za skierowane do młodego ekwity²⁵. O ile tam, gdzie imię Celiusza jako adresata utworu pada wprost (58, 100), można opowiedzieć się za zdaniem uczonych, o tyle w pozostałych użycie dość popularnego przydomka *Rufus* nie daje takiej gwarancji. Niemniej można przyjąć, że młody ekwita bywał w swoim czasie gościem na przyjęciach w domu Klodii Metelli. Ponadto miał burzliwy, jak chce tego tradycja literacka, romans z gospodynią²⁶. Nie sposób odpowiedzieć na pytanie: kiedy i dlaczego skończyła się zażyłość Marka z patrycjuszowskim trybunem. Na pewno w 56 roku nie było już po niej śladu. Ekwita wyprowadził się z insuli na Palatynie, a Klodiusz wystawił budynek na sprzedaż. Steven B. Jackson jest zdania, że Celiusz zakończył romans z Klodią Metelli dlatego, że przystopował jego karierę polityczną²⁷.

Rok 56 jest ważną datą w biografii ekwity, gdyż wtedy właśnie odbył się proces Marka oskarżonego *de vi contra rem publicam*. Była to najprawdopodobniej *Lex Lutatia de vi* z 62 roku²⁸. Ponieważ oskarżenie dotyczyło

---

Catilinae, duce filiola Curionis et populum, ut antiquaret, rogabant (Ad Att. 1, 14, 5) [...zaczęli biegać młodzieńcy z bródkami, cała ta zgraja Katyliny, pod wodzą „córeczki” Kuriona i usiłowali uzyskać u ludu odroczenie wniosku]. Określenie młodego Skryboniusza „córeczką” należało do toposu inwektywy na obywatela. Zniewieściałość była cechą deprecjonującą zarówno jednostkę, jak i całe społeczeństwo. (Marek Tulliusz Ciceron, *Wybór listów*, przeł. G. Pianko, oprac. M. Plezia, Wrocław 2004, s. 27). Szerzej na temat tej grupy M. Piegoń, *Krassus. Polityk niespełnionych ambicji*, Kraków 2014, s. 133–139, s. 156–165.

²⁵ Ch. L. Neudling, *A prosopography to Catullus*, „Iowa Studies in Classical Philology”, 1955, 12, s. 3140. Podobnie M. B. Skinner (2011), s. 135, Katullus, *Poezje wszystkie*, przekład G. Franczak i A. Klęczar, wstęp A. Klęczar, Kraków 2013, s. 108–111.

²⁶ A. Dziuba, op. cit.

²⁷ S. B. Jackson, op. cit., s. 58.

²⁸ O dyskusji na ten temat zob. A. Dziuba, op. cit., s. 127, przyp. 19.

aktu przemocy skierowanej przeciwko państwu, proces odbył się wkrótce po wniesieniu oskarżenia, czyli w czasie normalnie wolnym od działalności sądowniczej, w *ludi Megalenses* (3 i 4 kwietnia). Celiuszowi postawiono kilka zarzutów związanych z uniemożliwieniem dotarcia do Rzymu poselstwu Aleksandryjczyków, którzy mieli przekazać senatowi skargę królowej Berniki na jej obalonego ojca Ptolemeusza XII Auletesa, przebywającego w tym czasie w Rzymie pod opieką Pompejusza. Na czele poselstwa stał filozof Dion z Aleksandrii, który został skrytobójczo zamordowany po dotarciu do Rzymu. Odpowiedzialnością za fiasko poselstwa i śmierć jego przywódcy obarczono Celiusza. Postawiono mu aż pięć zarzutów. Proces toczył się przed trybunałem, któremu przewodniczył Gnejusz Domicjusz Kalwinus, trybun z 59 roku. Trzem oskarżycielom odpowiadali trzej obrońcy. Do pierwszej grupy należeli: Lucjusz Semproniusz Attratinus (główny oskarżyciel, liczący wówczas zaledwie 17 lat), subskryptorami oskarżenia byli Lucjusz Herenniusz Balbus oraz Publiusz Klodiusz, klient słynnego trybuna, który jako edyl czuwał nad organizacją i przebiegiem igrzysk. Obrońcami byli: sam Celiusz, Marek Licyniusz Krassus i Cynceron, który przemawiał jako ostatni²⁹. Chociaż Marek Celiusz Rufus został niewinny, a główną adresatkę mowy Cyncerona Klodię Metelli ukarano społecznym ostracyzmem, to jednak można przypuszczać, że ekwita był zamieszany o ile nie w śmierć filozofa, to przynajmniej w utrudnianie poselstwu dotarcia do Rzymu. Celiusz, co prawda, wygrał proces, ale trudno przypuszczać, że odzyskał dobrą opinię, tym bardziej że rozwijał swoją karierę w towarzystwie raczej kontrowersyjnych osób: Gajusza Skryboniusza Kuriona i Tytusa Anniusza Milona. Pierwszy był prawdopodobnie przywódcą nieformalnej grupy *barbatuli iuvenes*. Drugi z wymienionych stał na czele bojówek rywalizujących z bandą popularów i wspólnie terroryzujących Rzym.

W 53 roku Marek został wybrany trybunem plebejskim. Chociaż sympatie Celiusza leżały po stronie optymatów, to jednak sięgnięcie po ten urząd otwierało ambitnemu politykowi „bez przodków” drogę do senatu. Kolegium dziesięciu *tribuni plebis* było jedynym zespołem urzędników

---

²⁹ Szerzej na temat okoliczności, przebiegu procesu oraz jego bohaterów zob. ibidem, s. 127–148.

rzymskich, który rozpoczął swoją pracę w 52 roku³⁰. 20 stycznia 52 roku, około trzeciej po południu³¹, w pobliżu miejscowości Bovillae na *via Appia* spotkały się zupełnie przypadkowo orszaki Publiusza Klodiusza i Tytusa Anniusza Milona. W wyniku bójki, która rozegrała się początkowo między ludźmi obu skonfliktowanych polityków, Klodiusz został ranny³², a Milon kazał go dobić³³. Śmierć demagogicznego polityka wywołała w mieście oburzenie, umiejętnie podsycane przez jego żonę Fulwię, najbliższych przyjaciół i urzędujących trybunów ludowych – Tytusa Munacjusza Plankusa i Kwintusa Pompejusza Rufusa³⁴. Pogrzeb patrycjusza stał się dla Rzymu katastrofą. Ciało Klodiusza rozwścieczony tłum zaniósł do kurii, a ogień ze stosu stał się przyczyną pożaru budynków publicznych, w tym starej bazyliki Porcjusza (*basilica Porcia*), która doszczętnie spłonęła. Askoniusz pisał, że pożar kurii wznicił nienawiść tłumu bardziej niż zabójstwo uwielbianego Klodiusza (*Asc.* 34,12–13). Sprawca całego zamieszania, Milon, chyba nie do końca zdając sobie sprawę z emocji targających Rzymianami, powrócił do miasta nocą po pożarze. Jak notuje Askoniusz, od razu rozpoczął starania o konsulat, nie stroniąc przy tym od kupowania głosów wyborców (*Asc.* 34,16–17). Kilka dni później Celiusz jako trybun plebejski zwołał zgromadzenie obywateli, na którym wraz z Milonem przekonywali, że to Klodiusz zorganizował zasadzkę na przeciwnika (*Asc.* 34,19–20). W narracji Askoniusza Celiusz jest pierwszym wymienionym z imienia politykiem, który oficjalnie opowiedział się po stronie zabójcy populara. Komentator mów Cyncerona nazywa Marka *studiosissimus Milonis* (*Asc.* 37,27), czyli najbardziej oddanym Milonowi. Zamieszki w Rzymie, brak urzędników oraz konflikty w łonie senatu doprowadziły w rezultacie 5 lutego do wyboru na konsula (*consul sine collega*) Pompejusza, który od razu rozpoczął urzędo-

³⁰ W rzeczywistości trybuni zaczęli urzędowanie w grudniu roku poprzedniego.

³¹ Askoniusz, *In Milonem* 32,17: *circa horam nonam*.

³² Askoniusz informuje, że ranę włócznią zadał Birra (*umerus eius Birria traiecit*), jeden z gladiatorów towarzyszących Milonowi. Askoniusz, op. cit., 34,4.

³³ Szerzej na temat okoliczności zdarzenia i wydarzeń poprzedzających proces Milona zob. K. Kumaniecki, *Cynceron i jego współcześni*, Warszawa 1989, s. 341–343.

³⁴ Askoniusz, op. cit., 34,25.

wanie. Po trzech dniach pracy senat ogłosił nowe prawa: pierwsze *de vi*³⁵, drugie *de ambitu*³⁶, skierowane przeciw Milonowi. Obu tym uchwałom sprzeciwił się Marek Celiusz Rufus, co na niewiele się zdało, gdyż Pompejusz był zdeterminowany i gotów wprowadzić wojsko do miasta. Askoniusz pisał o gniewie konsula wywołanym stanowczością i wytrwałością Marka w krytykowaniu uchwał przeciw Milonowi. Abstrahując od oceny postępowania trybuna, którego zawziętość groziła Rzymowi wprowadzeniem wojska, należy przyznać, że mimo gróźb Pompejusza zachowywał się niezwykle odważnie. Dopuszczał się bowiem włamania (wraz z Kwinusem Maniliuszem Kumanusem) do domu Marka Emiliusza Lepidusa, gdzie był przetrzymywany w areszcie oskarżony o morderstwo Galata – jeden z niewolników Milona i świadek w procesie (*Asc.* 146, 25). Tytus Anniusz Milon został skazany i udał się na wygnanie do Massylii. O ile Celiusz nie bronił Milona w procesie, o tyle później, jeszcze w tym samym roku, wystąpił z mową obrończą Marka Saufejusza, przywódcy bojówek Milona. Oskarżony na mocy *lex Pompeia de vi* o atak na gospodę w Bovillae (*Asc.* 141–142, 10), broniony przez Cyncerona i Celiusza optymata został uwolniony większością jednego głosu³⁷. Z procesem Milona związane było także oskarżenie Kwintusa Pompejusza Rufusa, kolegi w trybunale. Celiusz oskarżył go na początku 51 roku³⁸ na podstawie *lex Pompeia de vi*. Kwintus Pompejusz, syn konsula z 88 roku – Kwintusa Pompejusza Rufusa i Kornelii, córki dyktatora Lucjusza Korneliusza Sulli, wraz z drugim trybunem Tytusem Munacjuszem Plankusem przybyli do domu Klodiusza i namówili lud do przeniesienia nagiego i poranionego ciała patrycjusza na Forum i złożenia na rostrach. Askoniusz Pedianus uczynił Kwintusa odpowiedzialnym za tę niewątpliwą prowokację polityczną (*Asc.* 142, 34). Komentarz Askoniusza zaciemnia nieco obraz Kwintusa jako mściciela Klodiusza, gdyż komentator w pewnym momencie informuje, że pojawiło się podejrzenie, że Pompejusz Rufus wraz z innym trybunem – Gajuszem Sallustiuszem (historykiem) powrócili do łask Milona

---

³⁵ *Lex de vi* obejmowała zarówno zabójstwo na *Via Appia*, pożar kurii, jak i obłężenie domu interreksa Marka Lepidusa.

³⁶ Dotyczyło przekupstwa wyborczego, jakiego dopuścił się Milon.

³⁷ K. Kumaniecki, op. cit., s. 177.

³⁸ Vincent J. Rosivach opowiada się za 52 r. V. J. Rosivach, *Caelius Adherence to the Caesarian Cause*, „The Classical World” 74/4 (1980–1981), s. 201–212.

i Cyclerona (*Asc.* 146, 38). Co więcej, rzymski komentator pisze, że Rufus próbował mediacji między Arpinatą a nieustępliwym klodiańczykiem Plankusem (*Asc.* 146, 39). Askoniusz nie potwierdza jednak ostatnich informacji, zastrzegając, że zna je tylko ze słyszenia. Należy więc przyjąć, że Kwintus Pompejusz Rufus, najbliższy towarzysz Publiusza Klodiusza³⁹, został oskarżony formalnie jako inicjator zamieszek w Rzymie po jego śmierci, a faktycznie z zemsty za działania przeciwko Milonowi przed i w czasie procesu⁴⁰. W źródłach nie zachowała się żadna wzmianka o oskarżycielskiej mowie Celiusza i okolicznościach sprawy. Wiadomo jedynie, że Gnejusz Pompejusz nie udzielił poparcia krewniakowi⁴¹, a Kwintus został skazany na wygnanie. Spędził je w Bauli w Kampanii⁴². O charakterze Celiusza i, jak się wydaje, stosunkach panujących wśród elity rzymskiej, może świadczyć fakt, że ekwita występował jakiś czas po skazaniu Kwintusa jako jego reprezentant w cywilnym procesie przeciw Kornelii, matce Rufusa i pomógł mu odzyskać część majątku⁴³. W 50 roku Celiusz jeszcze raz wystąpił w sądzie jako oskarżyciel⁴⁴. Niewiele wiadomo o jego mowie, znanej jedynie pod tytułem *De aquis*, w której oskarżył urzędników nadzorujących wodociągi. Mieli oni, zdaniem ekwity, dać się przekupić właścicielom sklepów i podmiejskich posiadłości, by ci mogli nielegalnie pobierać wodę na własny użytek⁴⁵. Jako trybun w 52 roku Celiusz poparł ustawę pozwalającą Cezarowi ubiegać się o konsulat *in absentia*. Co ciekawe, zrobił to na prośbę Cyclerona, gdyż sam chciał ją zawetować⁴⁶.

³⁹ Askoniusz pisze o nim ...*qui fuerat familiarissimus omnium Publio Clodio* (Askoniusz, op. cit., 156, 50).

⁴⁰ O takiej motywacji zob. V. J. Rosivach, op. cit., s. 204.

⁴¹ Można wysnuć taki wniosek z tekstu Kasjusza Diona (XL, 55), gdzie pojawia się wzmianka o oskarżeniu Rufusa i Plankusa. Za tym ostatnim wstawił się, jak pisze Dion, Pompejusz, wysyłając do sędziów list z prośbą w sprawie trybuna. Ponieważ grecki historyk pisze tylko o poparciu triumwira dla Plankusa, można mieć pewność, że taka okoliczność nie zaistniała w przypadku pierwszego z trybunów.

⁴² Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 1, 5.

⁴³ Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 1, 4; Valerius Maximus, *Dict. et Mem.* IV, 2, 7.

⁴⁴ Prawdopodobnie aktywność procesowa Marka była większa, ale nie dysponując żadnymi informacjami, nie można się na ten temat wypowiadać.

⁴⁵ Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 6, 4; Frontinus, *De aquis*, 2, 76.

⁴⁶ Cicero, *Ep. ad Att.*, VII, 1, 4.

Na połowę 51 roku przypada początek korespondencji między Cyceronem a jego uczniem. Arpinata, który nie chciał opuszczać Rzymu i jako prokonsul zrzekł się prowincji, musiał ugiąć się przed nowym prawem Pompejusza. Na jego mocy zarząd prowincji w najbliższym pięcioleciu należało powierzyć tym byłym pretorom i konsulom, którzy w ciągu minionych 10 lat zrzekli się prowincji. Prawo Pompejusza opierało się na uchwale senatu z 53 roku, na mocy której konsul ani pretor nie mogli ubiegać się o zarząd prowincji bezpośrednio po złożeniu swoich urzędów. Uchwała wymierzona w Cezara uderzyła w Cycerona, który drogą losowania otrzymał namiestnictwo Cylicji⁴⁷. Arpinata jako jej namiestnik chciał wiedzieć, co się dzieje w Rzymie i uznał, że aktywny w życiu politycznym Marek będzie najlepszym, chociaż nie jedynym, źródłem informacji. Należy zaznaczyć, że Cyceronowi nie zależało na informacji oficjalnej, o czym pisze w pierwszym liście do Celiusza, ale raczej na jego komentarzach do wydarzeń, spostrzeżeniach, przewidywaniach. Korespondencja Celiusza z Cyceronem rozpoczyna się listem z 25 maja 51 roku, a kończy listem z lutego 48 roku. Obejmuje więc okres szerszy niż czas namiestnictwa w Cylicji. W jej skład wchodzi 17 listów Celiusza (księga VIII *Ad Familiares*) i dziewięć Cycerona (księga II *Ad Familiares*).

Korespondencja Cycerona i Celiusza jest bardzo ciekawym i inspirującym źródłem do poznania poglądów korespondentów. W listach Rufusa znajdujemy informacje o jego konkurentach do urzędu edyla kurulnego, kampanii wyborczej, a wreszcie o zwycięstwie. Zgodnie z *cursus honorum*, nakreślonym przez *lex Vilia Annalis* ze 180 roku, pierwszym szczeblem w drabinie urzędniczej było stanowisko kwestora. Nie można się zgodzić z opinią Jeffreya Tatum, że Celiusz w 58 roku był kwestorem⁴⁸. Historycy tłumaczą obraną przez ekwitę drogę kariery – trybunat w 52 roku, edylat w 50 roku, jako najskuteczniejszą w owym czasie dla *homines novi*. Demagogiczny trybunat i edylat z igrzyskami pozwalały zdobyć rozgłos i pozyskać populistyczny elektorat⁴⁹. Rok 50 przyniósł Markowi sławę organizatora

---

⁴⁷ K. Kumaniecki, op. cit., s. 345.

⁴⁸ J. W. Tatum, op. cit., s. 209. Na temat kwestury Celiusza nie zachowała się żadna wzmianka w źródłach.

⁴⁹ S. B. Jackson, op. cit., s. 62.

igrzysk, mimo pewnych kłopotów ze strony cenzora Appiusza Klaudiusza Pulchra oraz zagrożenia procesem o niemoralność, co mogło wykluczyć go z grona senatorów. Dzięki korespondencji z Cyncerem można stosunkowo dokładnie zrekonstruować sukcesy i porażki tego edylatu. Już w pierwszych listach do Arpinaty Celiusz prosi go o przysłanie panter, gdyż chciałby, aby te dzikie zwierzęta uświetniły uroczystości⁵⁰. Prosił też o przeznaczenie części wpływów z Cylicji na ten cel⁵¹. Oba prośbom Cyncer odmówił. Mimo to pantery „wystąpiły” na igrzyskach Celiusza. Otrzymał je od Gajusza Skryboniusza Kuriona, który sprowadził kilka tych zwierząt z myślą o własnym edylacie⁵². Zrezygnował jednak z ubiegania się o ten urząd na rzecz trybunatu. James J. Clauss uważa, że od tego beneficjum zaczęła się głęboka przyjaźń z Kurionem⁵³. W 50 roku zmarł wybitny mówca Kwintus Hortensjusz Hortalus. Tym samym zwolniło się zajmowane dotąd przez niego miejsce w kolegium augurów. Pewnym kandydatem był Lucjusz Domicjusz Ahenobarbus, konsul w 54 roku, szwagier Katona, zagorzały optymata i długoletni przyjaciel Appiusza Klaudiusza Pulchra. Ku zaskoczeniu wszystkich augurem wybrano Marka Antoniusza, silnie popieranego przez Gajusza Juliusza Cezara⁵⁴. Mimo że Celiusz przypisywał sobie siłę sprawczą w tym zdarzeniu, to jednak za sznurki intrygi pociągał Kurion⁵⁵. Z korespondencji Marka z Arpinatą wynika, że Appiusz Klaudiusz Pulcher, ówczesny cenzor, postanowił ukarać intryganta. Co ciekawe, listy Celiusza do Cyncerona świadczą o tym, że edyl nie zdawał sobie w ogóle sprawy z grożącego mu niebezpieczeństwa. W początkach marca 50 roku informował Arpinatę

⁵⁰ Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 2, 2; 4, 5; 8, 10; 9, 3.

⁵¹ Cicero, *Epist. ad Fam.*, II, 11, 2; *Ad Att.*, V, 1, 21.

⁵² Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 9, 3.

⁵³ J. J. Clauss, *The Ignoble Consistency of M. Caelius Rufus*, „*Athenaeum*” 78 (190), s. 531–540.

⁵⁴ Steven B. Jackson pisze, że złoto przysłane z Galii pozwoliło Kurionowi i Celiuszowi kupić Antoniuszowi miejsce w kolegium augurów. Jednak nie zostali skazani za przekupstwo, bo wciąż piastowali swoje urzędy. S. B. Jackson, op. cit., s. 62. Są to jednak tylko przypuszczenia historyka, gdyż nie ma w źródłach wzmianki na ten temat.

⁵⁵ Wydaje się, że przyjaźń Celiusza z Kurionem była głównym motywem poparcia w wyborach auguralnych Marka Antoniusza. J. V. Rosivach, op. cit., s. 207, pisze: „*Caelius' personal loyalty here [...] was probably not to Antony himself but to Curio who was most active in supporting Antony's candidacy*”.

o oskarżeniu Appiusza przez Dolabellę i usilnie prosił Cyncerona o pomoc oskarżonemu (VIII, 6, 1). Wydaje się, że działania przyjaciół i interwencja Cyncerona przyniosły zamierzony efekt, a Dolabella wycofał oskarżenie. Dla Celiusza jednak problem się dopiero zaczął. Zadłużony polityk dość szybko upomniał się u Appiusza o spłacenie długu wdzięczności za pośrednictwo. Zwrócił się o pożyczkę. Patrycjusz nie tylko nie udzielił jej, ale zagroził oskarżeniem opartym na *lex Scantinia* o niemoralne prowadzenie się⁵⁶. Oskarżycielem miał być Serwiusz Pola, który już raz (w 54 roku) szykował się do procesu Celiusza. Ekwita, ratując się przed niepewnym w rezultacie procesem, sam zagroził Appiuszowi aktem oskarżenia⁵⁷. Nie chcąc jednak trwać w niepewności, poszukał sobie silnego protektora i śladem Kuriona przeszedł do obozu Cezara. W ostatnim zachowanym liście do Cyncerona Celiusz zamieścił pełne gorzkości wytłumaczenie swojej decyzji (*Fam.* VIII, 17, 1). Co prawda, list zawiera drobny ubytek, ale jasno wynika z niego, że Marek podjął decyzję o zmianie orientacji politycznej pod wpływem obaw przed działaniami Appiusza i za radą przyjaciela, który już wcześniej przeszedł do Cezara. Jak wiadomo, patrycjusz spłacił długi Kuriona, na co liczył też Celiusz. Ekwita szybko został zmuszony do okazania lojalności nowemu protektorowi. 1 stycznia 49 roku odbyła się w senacie debata nad stanem państwa, wywołana dość ostrym w tonie⁵⁸ listem Cezara⁵⁹. Celiusz poparł w niej zdanie Marka Kalidiusza, który wnioskował, aby Pompejusz udał się wraz z wojskiem do swojej prowincji, by nie prowokować wojny⁶⁰. Działał więc zgodnie z interesem zdobywcy Galii, ale też w imię pokoju. Kasjusz Dion odnotował, że wszyscy senatorowie z wyjątkiem Celiusza i Kuriona

---

⁵⁶ Cicero, *Epist. ad Fam.*, VIII, 12.

⁵⁷ Gabriela Pianko pisze, że Appiusz „spowodował oskarżenie [Celiusza] o nadużycia pieniężne” (G. Pianko, op. cit., s. 185). W istocie *lex Scantinia* dotyczyła raczej ścigania przestępstw obyczajowych, wbrew naturze i powszechnie obowiązującej moralności.

⁵⁸ Cicero, *Epist. ad Fam.*, XVI, 2, 2.

⁵⁹ Appian z Aleksandrii pisał, że Cezar złożył w nim oświadczenie, że jest gotów zrzec się władzy (konsulat i armia), ale wraz z Pompejuszem. Jeśli ten ostatni nie spełni tego warunku, to Cezar wraz z wojskiem ruszy na Rzym jako mściciel krzywd wyrządzonych ojczyźnie i jemu samemu (II, 32).

⁶⁰ Gaius Iulius Caesar, *Bellum civile*, I, 2.

głosowali za rozwiązaniem legionów przez Cezara⁶¹. W zaistniałej sytuacji przyjaciele przyłączyli się do trybunów ludowych – Marka Antoniusza oraz Kwintusa Kasjusza Longinusa i udali się do Arminium, do Cezara⁶². Już 9 grudnia 50 roku Ciceron wiedział, że Marek przeszedł do obozu cezarian (*Ad Att.* VII, 3, 6). Niewiele wiadomo o tym, co działo się w obozie przysięgłego dyktatora, poza tym, że w czasie działań wojennych na początku 49 roku ekwita został wysłany do Ligurii w celu uśmierzenia buntu w mieście Albium Intimilium⁶³. Wiadomo natomiast, że w nagrodę za zasługi dla Cezara Celiusz został wybrany pretorem na rok 48⁶⁴. Kasjusz Dion donosił, że Marek miał pretensję do swojego protektora, że obdarzył go mniej liczącym się stanowiskiem pretora do spraw cudzoziemców (*praetor peregrinus*)⁶⁵, podczas gdy Gajusz Treboniusz został pretorem miejskim (*praetor urbanus*). Według Diona rozczarowanie decyzją Cezara wzbudziło gniew Celiusza, który konsekwentnie sprzeciwiał się swojemu koledze na urzędzie i uniemożliwiał mu wykonywanie obowiązków urzędniczych. O działaniach Marka podczas pretury dość dokładnie pisał sam Cezar⁶⁶. Z jego relacji wyraźnie wynika krytyczna ocena postępowania ekwity. Celiusz, sam mocno zadłużony, starał się demagogicznymi hasłami pozyskać sympatię ubogiej części plebsu rzymskiego, obiecując poparcie dłużników w sporach z wierzycielami, a nawet promulgację *lex Caelia*, prawa, które miało znieść opłaty czynszowe na jeden rok. Ponadto, jak pisał Kasjusz Dion, w dalszej kolejności chciał znieść wszystkie długi⁶⁷. Według Cezara *pretor peregrinus* ogłosił jeszcze jedno prawo, które pozwalało rozłożyć spłatę pożyczki na okres sześciu lat bez oprocentowania⁶⁸. Takie zachowanie urzędnika wywołało reakcję ze strony konsula Publiusza Serwiliusza Isauryka, którego poparli pozostali pretorzy. Przy aprobacie senatu, który podjął uchwałę

⁶¹ Cassius Dio, *Romaïke historia*, XLI, 2, 1.

⁶² Cassius Dio, op. cit., XLII, 22, 2.

⁶³ G. Pianko, op. cit., s. 185.

⁶⁴ W rzeczywistości wyznaczony przez Cezara.

⁶⁵ Cassius Dio, XLII, 22, 2.

⁶⁶ Caesar, *BC*, III, 20–22.

⁶⁷ Cassius Dio, XLII, 22, 4; Caesar, *BC*, III, 21.

⁶⁸ Caesar, *BC*, III, 21.

o odsunięciu Celiusza od sprawowania urzędu⁶⁹, podjął radykalne kroki wobec Celiusza i sprowadził go z mównicy przy użyciu siły⁷⁰. W tej sytuacji, niechroniony już powagą urzędu, ekwita wyjechał z Rzymu, jako pretekst podając chęć przyłączenia się do Cezara. Ten ostatni uznał deklarację Marka za fałszywą⁷¹, przyznając, że Celiusz chciał połączyć się z Milonem, który opuścił Massylię i organizował w Italii rebelię. Marek Celiusz Rufus nie dotarł jednak do swego przyjaciela, gdyż został zamordowany w okolicach Thurioi przez jeźdźców galijskich i hiszpańskich, których próbował przekupić, by przeszli na stronę powstańców (BC. III, 22).

---

⁶⁹ P. M. Frolov twierdzi, że senat uchwalił przeciw Celiuszowi *senatus consultum ultimum*. P. M. Frolov, *Ab re publica removere*. Otstraneniye M. Celia Rufa ot dołżnostnykh objazannostej 48 g. do n.e. i problema politiceskoj inicjatyvy v epochu pozdnej Rimskoj respubliky, „Vestnik drevnej istorii, 2016, 76/4, s. 922.

⁷⁰ Steven B. Jackson uważa, że przed podjęciem radykalniejszych kroków wobec Marka powstrzymali senat i konsula trybuni ludowi, którzy poparli Celiusza. S. B. Jackson, op. cit., s. 63.

⁷¹ Caesar, BC, III, 22.